

Literatura zvaná mladá

PERSPEKTIVY MLADÉ LITERATURY

Pavel Bělíček

Klást si otázku po východiscích a perspektivách generačního proudu literatury znamená sledovat jej ve střetu dobových koncepcí, v živém procesu vývoje. Poslední čtvrtstoletí v literatuře nám může být živou učebnicí teorie literárního procesu v podmínkách socialistického přerodu společnosti. Mezi tvorbou první poloviny padesátých let a tvorbou druhé poloviny let šedesátých zeje hluboká propast rozporuplného vývoje. Bez kritického pochopení jeho protikladů nemůžeme dospět k objasnění dnešního stavu literatury obecně ani k objasnění vývojových tendencí, které s sebou nese mladá literatura.

Psát znamenalo po Únoru zaujímat občanský postoj ke skutečnosti, proklamovat svůj vztah ke světu, uskutečňovat společenský ideál. Ve středu zájmu budovatelské literatury stál člověk obrácený ke společenské skutečnosti a naplněný zdravým kolektivismem. Skupina kolem časopisu Květen zúžila její široký společenský záběr na soukromí v jeho všednodenním detailu. Proti kolektivismu byla postavena subjektivita, proti budovatelskému optimismu skepse, proti jednotě diferenciaci, empirismus a jednotlivost. Střetají se zde dvě zcela odlišná pojetí člověka a jeho místa ve světě. V „antidogmatické“ teorii skupiny kolem Května vystřídal budovatele hrdina, který má nesporné maloměšťácké prvky. Už tehdy se v literatuře vytvářelo jakési maloburžoazní vědomí, které postupem šedesátých let zcela převládlo a vyústilo do konečné krize. Zatímco fučikovská generace (V. Závada, L. Štoll, J. Rybák, J. Taufer, B. Říha aj.) a poválečná mladá generace (J. Kainar, I. Skála, J. Hájek, J. Pilař aj.)

nikdy nezradila ideály, které orientovaly naši kulturu po Únoru, „květnácká“ skupina si nedokázala objasnit historické vývojové intence dříve ani později.

Mladá literatura šedesátých let se postavila ke sporu „budovatelské“ a „květnácké“ literatury s alibismem „čistých rukou“ neposkvvrněných „hříchy kultu“ a chtěla vytvářet dojem, že po „kultovní“ a „protikultovní“ literatuře začíná konečně dělat „opravdovou“ literaturu. Banální skutečnost, která byla v Květnu protiváhou společenských ideálů, je popřena potřebou nového ideálu, kterému dal Hanzlík jako jeden z prvních podobu romantické krajiny Euforie. U jeho vrstevníků se tato krajina jmenovala dětství, příroda, sen nebo pohádkový mýtus. Proces od abstraktní budoucnosti k všední přítomnosti mohl pokračovat směrem k mytizující zkušenosti dětství. Středem světa se jim stal člověk-dítě v rajske přírodě snů. Ještě výrazněji bylo možno sledovat nový rousseauismus v poezii Ivana Wernische. Ztitěřňování, idylismus, sentimentalita, čistota barev a kontur byly hlavní rysy nové poetiky. Václav Hons se k této lyrické poloze důsledněji přimkl až ve sbírce Černé milosti. Rousseauistická či preraphaelistická stylizace však zdaleka není tak odtaziťatá, aby nesignalizovala určitý společenský postoj – alibismus dítěte, pohled na svět očima Herodesových nevinátek. Pseudopastorální svět hříbátek, koníčků, víl, nekřtěňátek, princů a obětních beránek připomínají barokní titěřnosť Václava Rosy a začínají působit jako nepřiliš nosný stereotyp.

Jeho nepatrnou obměnu ukazují knížky, kde se místo užaslych dětských očí objevuje stejně nevinný a prostoduchý pohled dítěte-„blbečka“, které si ukřivděno samo hraje s rafinovaným sadismem na malého ubližovatele. Ve sbírce Cvičení mučení Jiřího Gruši se tento hrdina stává jako autostylizace nositelem osobního a společenského zla, v Němcově filmu O slavnostech a hostech je určitěji chápán jako hybná páka „mocenského systému“. Jde zde o negaci typu „obětní beránek“, neboť zde se dítě stává z obětního beránka nástrojem moci nad jedincem. Často tato stylizace vy-padá na první pohled jako výraz vlastních psychologických dispozic autora. Zajímavý průmět modelu „malý ubližovatel“ sledujeme také v prozaických knížkách mladšího Vojtěcha Steklače Zrcadlo a Samota Blažejov, kde je hrdinou „cvok“ umožňující bizarní deformace společenských vztahů.

Další oblíbenou stylizaci bychom mohli nazvat „zabitý pes“. Lze ji charakterizovat slovy: básník medituje o životě a smrti nad podříznutou slepicí. Spočívá v tom, že v průběhu básně nejméně jednou máchne ras sekerou, padne pes, kůň či pták a krev stéká nozdrami chroptícího zvířete. „Zabitý pes“ je doplňkem „obětního beránka“ v tom smyslu, že důraz přechází z idylična na kruté reálno a od pastorální stránky vesnického

plenéru se zájem autora orientuje obecně na živočišnou výrobu. Je to však živočišná výroba v existenciálním oparu, promítají se v ní základní póly lidského bytí – hřbitov, hospoda, slast... Ztělesnitelem andělsky čistého zde již není dítě, ale zoomorfní bytost, zvíře. Nejtypičtější prvky tohoto druhu poezie nalezneme ve sbírce Z. Hejdy Všechna slast nebo v nedávné knížce Neklid brněnského autora Jindřicha Uhra.

Jestliže mladá básnická tvorba boří něco starého, pak je to jakási agrární revoluce proti moderní civilizaci a moderní poezii. Věk bláznivého civilismu odrážející se v naší poezii u Neumanna nebo Nezvala – dvou dnes nejméně následovaných básnických vzorů – ustoupil „bezčasovosti“, hledání kořenů a neproměnného archetypu. Josefa Peterku ve sbírce Krušná můžeme jako básníka českého selství postavit hned po boku Josefa Václava Sládka. Podobně jako u jiných autorů „druhé vlny“ mladé poezie není už jeho základním rozparem krutá realita versus vysněný ideál, který vždy leží na pólu přírody, ale krutá příroda – jedinec. Zde už banální realita neubližuje čisté přírodě, ale krutá příroda ubližuje jedinci. Peterkův autorský nadhled však příklání své sympatie ubližujícímu přírodnímu okolí, protože ubližovaný jedinec je vnímám spíše jako odchylka od přírody a zákona, kdežto okolí je naopak symbolem harmonie rodového zákona a přírody.

Peterkovo východisko je však v mladé poezii dosti netypické. Mnohem běžnější je psychologický přírodní popis šesti autorů mladofrontovního sborníku mladé poezie Zelené světlušky. Skládá se z kytice impresí, z nichž většina těží z paralelismu přírodního děje a psychického stavu, který vstupuje do obrazu formou abstrakt (např. Uprostřed holých alejí / mstivé touhy), svázaných stuhou s abstraktní závěrečnou sentencí, poskytující klíč k smyslovému celku básně či alespoň jeho fikci. V kultivovanější podobě se s tímto typem poezie setkáváme ve sbírkách Petra Prouzy Ubližování a Vosková krajina. Peterkův typ je negací Prouzova typu, poněvadž lyričtější a subjektivnější Prouza straní ubližovanému jedinci / nitru. Příroda přestává být nositelkou čistoty a sama zraňuje citlivé básnické Já. Ve sbírce Utopír M. Topinky jsou užívány zcela odlišné formální postupy, ale ubližovací schéma zůstává: pouze místo zraňující přírody nastupuje zraňující svět zvukových kvalit slov. Agrese je vzájemná: slova ubližují Topinkovi a Topinka ubližuje svými neologismy jazyku.

Šestý stereotyp čteme jako carrollovskou poezii nonsensu, než zjistíme, že autor vlastně svádí nerovný boj s větrnými mlýny nebytí a na hlavu si klade přílbici tajemna, která je mu ochranou před poznáním vnější skutečnosti a vlastní komičnosti. Můžeme zde pozorovat téměř nepřímou úměru mezi užíváním krkolomných abstraktních obrazů a holanov-

ských gnómických formulí a měrou, v níž nám autor prezentuje skutečné nemystifikované poznání. Oba básnické prostředky se povážlivě pomnožily nejen u nejmladších autorů „druhé vlny“, ale staly se chronickým neduhem většiny mladé současné poezie. Pro ilustraci uvádíme přehršlí gnóm v sbírce Hledání od Karla Zlína: „Když máš své *ještě* míň než každé přístí *zatím*“, „neuvidíš / nic než tmu za počátkem, / který koncuje“, „Co bylo odevzdáno, / slovům se vymkne“. Zlínova knížka nese spolu se sbírkami Věry Provazníkové Dítě se zvonem a Březové trhy nejtypičtější symptomy „holanovské“ stylizace.

Posledními knížkami se dostáváme k zajímavému paradoxu v genezi naší pouťorové literatury: od optimistického a kolektivního člověka budovatelské literatury a nedůtklivého soukromníka subjektivních všedních pocitů skupiny kolem Května jde pojetí člověka ve světě k společensky nezodpovědnému člověku-dítěti v starší vlně mladé poezie, až je konečně u nejmladších autorů člověk redukován na bolavé ublížené nitro, resp. mizí z poezie vůbec a zastupuje jej – jako je tomu u Topinky a Zlína – neosobní verbální konstrukce.

Abychom však mladým autorům skutečně sami neubližovali: setkáváme se u nich i s verši, které se nám do žádných škatulek nehodí a které necítí potřebu udivovat čtenáře umnými artistními kousky a verbálními piruetami. Sbírký Petra Skarlanta Vyřezávaný osel a Hebká kůže nevynikají snad žádnými jinými nápadnými hodnotami než prostou opravdovostí a nefalšovaností, která je prvním rysem každého poctivého umění. Také knížky Karla Sýse Newton za neúrody jablek a Pootevřený anděl prozrazují méně pečlivé čtení módních vzorů a více poezie, jakou má poezie skutečně být: bez ubrousků, bez všech umělých hranic konvencí, bez umných stylizací a literárních předloh. Jeho jádro není v prvcích obscenity, která spolu s určitým naivismem tvoří jen průvodní zjev jeho tvůrčího typu. Jeho poetikou je život a zaujetí pro skutečnost. V jeho poezii nikdo neubližuje nikomu, jeho člověk dýchá, touží, jedná a žije. Málokterý z jeho básnických obrazů není tak prostý, aby nemohl být užít ve všední hovorové řeči.

Mnohem méně se vykristalizovaly určitější generační rysy mladé prózy. Z mladších autorů knižně debutovali v próze Alžběta Šerberová, Petr Prouza, Jan Kostrhun, Jiří Navrátil, Vojtěch Steklač a další. Začínající prozaici dnes zpravidla netrpí nadbytkem životní matérie, ke které by jim chyběl smysl pro uměleckou objektivaci. Mnohem bližší je mladé próze jiný neduh literatury, který spočívá v literátském přístupu ke skutečnosti a v nedostatku vnitřní umělecké nutnosti tvaru. Nejvíce je tím nakažena tzv. modelová próza. Její svět je absurdní parabolická konstruk-

ce, v níž se hrdina stylizuje: já jako svrchovaný jedinec ohrožovaný mocnostmi a institucemi vnějšího světa, svíraný v tenatech absurdity a všemožně ubližovaný okolím. Poněvadž tuzemská realita neposkytuje kafkovské apokalypse dosti empirie, musí se autor uchýlit k světu imaginárnímu. Klasickým produktem neplodné imitace Kafky je u nás Mandlerova knížka *Atrakce*.

Jiní autoři se sice drží více skutečnosti a vlastního zážitku, poněvadž je však jejich realita příliš šedá, nemá jim v jejich prózách o co jít. Proto vyzvednou z příběhu nepodstatný motiv, který fetišizují do mýtické platnosti podobenství a který pak dodává smysl a „ideu“ nahodilým a nepodstatným prvkům celé fabule. Jde zde o zcela analogický postup jako v pátém a šestém stereotypu poezie. Autor má tříšť impresí nebo situačních konstrukcí, které jako celek působí stejně bezbarvě jako bezbarvý a bezkrevný autorův postoj ke skutečnosti. Proto autor poskytne čtenáři fikci klíče ke smyslovému celku díla závěrečnou tendencí, která resumuje nějakou přídatnou „pravdu“. Ve stejné funkci fiktivního klíče k významové jednotě díla je užíván i mytizovaný motiv. Celý postup je dobře patrný na románu *Slib* Jiřího Navrátila a jeho prózách ve sborníku *Mně se tu líbí*. Ústředním námětem je smrt v rodině, a ta je předjata mytizovaným motivem. Jednou je jím slíbená, ale nikdy neuskutečněná cesta na Radhošť, jindy godotovské čekání na událost s velkým U, která končí řešením Událost = smrt.

Třetím způsobem úniku od skutečnosti je její ozvláštněná deformace. Projevuje se buďto pokřivenou perspektivou „pozorovatele“, např. stylizace „cvoka“ u V. Steklače, nebo pozorování skrze díru v plotě v Prouzově sbírce povídek *Holky a hřbitov*, nebo pozorností k patologickým jevům života. Dnes si vsukne autor, který nepředstírá masochismus, nekrofilii, „materák“ či jiný oblíbený komplex, místy připadá jako venkovan, který ještě neokoukal způsoby literárních playboyů. Přitom téma lásky (nikoli sexu) se zdá být v módní literatuře již dosti dlouhou dobu mrtvo.

Ze sborníků *Mladé fronty* by měla každého zaujmout próza Josefa Voláka. Je to příběh mladého scenáristy mezi dvěma ženami a dvěma světy. První je jeho bývalá žena Marta, s níž je spojeno prostředí současné Anglie, druhá je jeho nová známost, dvacetiletá Líza, brigádnice na mládežnické stavbě elektrárny v Tušimicích. Obě prostředí jsou svým způsobem okázalá a výmluvná. Scenárista píše současně novelu, scénář i svůj život, neboť novela je o scénáři a scénář o scenáristovi. Volák užívá řadu postupů moderní prózy, nikde mu však nejsou samoúčelem.

Z našich úvah o vztazích generačních poetik vyplývá, že bychom mohli vývojové fáze naší pouťorové literatury zjednodušit do následujícího

„algoritmu“: budovatelská literatura – obrat k společenskému ideálu a uvědomělému kolektivu v práci, „květnácká“ poetika – posun od společenského ideálu k osobnímu soukromí a všednodenní realitě, první vlna mladé literatury – obrat od všední reality k přírodnímu ideálu a dětskému naivismu, druhá vlna – zvrát ideálu rajske přírody v krutou ubližující přírodu. Literatura šedesátých let je protikladem budovatelské literatury a jako taková sama vytvořila předpoklady ke své zákonité negaci. Bez jejího zhoubného, rozkladného zaměření bychom si dnes stěží uvědomovali potřebu nové, svěží, optimistické a kolektivistické literatury, která nám byla v šedesátých letech tak dlouho tabuizována. Jestli takovou literaturu vytvoří první, druhá či třetí vlna mladé generace, je vedlejší: závisí to na schopnosti kriticky vnímat, dialekticky poznávat a hluboce se učit jednoho každého z nás. Nová vývojová fáze dneška není násilným historickým přerывem, ale zákonitým dialektickým pokračováním a negací nedávné minulosti.

Mladý autor si může vybrat mezi dvojím: literaturou a její imitací. Protože literatura je jen jedna: prostá, pravdivá a angažovaná. Angažovanost není jen politickým prohlášením. Angažovanost je především zaujetím pro hodnoty života. Autor, který nemá co říci životu, nemá co říci ani literatuře. A jen tehdy, když je literatura bytostně angažovaná, stává se sama životem, reálným činem.

(Literární měsíčník 2, 1973, č. 6, únor, s. 72–75)

POPELKA BEZ OŘÍŠKŮ

Jaroslav Čejka

Jednou z nejvýznamnějších kulturních akcí letošního roku se staly Dny české a slovenské poezie, během nichž byl mnohokrát připomenut revoluční odkaz nejpokrokovějších představitelů české poezie dvacátého století a během kterých byla věnována zvýšená pozornost i poezii současné. Domnívám se, že při této příležitosti by bylo vhodné věnovat mimořádnou pozornost i takzvané mladé české poezii, popelce většiny našich nakladatelství.